

فصلنامه تخصصی کتابخانه بزرگ

حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله

سال بیست و هفتم | شماره ۱۰۵-۱۰۶ | پاییز و زمستان ۱۴۰۰

تفسیر سفینه النجاه

زندگی و آثار مولانا محمد مقیمای یزدی

حسین مسرت^۱

چکیده

این مقاله معرفی مولی محمد مقیم یزدی (۱۰۱۰-۱۰۸۴ ق.) است که از شاگردان مولی محمد تقی مجلسی (م. ۱۰۷۰ ق.) بوده و چهل سال نماز جمعه را در یزد اقامه می کرده است. فرزندان او نیز عالمان دین بودند. در مقاله چند کتاب او معرفی شده که برخی از آنها ترجمه متون کهن شیعی است. آنگاه معرفی مفصل تفسیر سفینه النجاه نوشته او به زبان فارسی است که در سال ۱۰۷۲ ق. نوشته شده است. این کتابشناسی همراه با نسخه شناسی دقیق است. تحقیق کتاب توسط سید علی محمد علاقه بند (تولد ۱۳۰۶ ش) انجام شده که زندگی نامه او نیز ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها

سفینه النجاه (کتاب) - نسخه شناسی و کتاب شناسی، محمد مقیمای یزدی، دانشمندان شیعه - قرن یازدهم، یزد - دانشمندان شیعه، سید علی محمد علاقه بند.

۱. پژوهشگر در حوزه نسخ خطی و تصحیح متون کهن.

مولانا محمد مقیم یزدی معروف به ملا مقیما فرزند محمد علی بن قاسم علی بن اسماعیل بن تاج الدین یزدی (دانش پژوه، ج ۵: ۱۱۰) به سال ۱۰۱۰ قمری گویا در یزد به دنیا آمد. (کاوه: ۵۱) اما وی به مأخذ خود در باره سال تولد او اشاره نکرده است. وی پس از کسب علوم نخستین، در محضر درس ملا محمد تقی مجلسی (مجلسی اول، ف ۱۰۷۰ ق) در اصفهان حاضر شد و از شاگردان برجسته و طراز اول وی بود. (مدرسی، نسل نور: ۱۰۲) محمد مقیم از عالمان دینی و خوشنویسان سده یازدهم قمری در یزد بود و در علوم فقه و حدیث مهارت بسیار داشت و به غیر از فرزندان خود، شاگردان بسیاری را تربیت کرد. او را سرآمد ابناء روزگار در زمینه علم فقه، حدیث، تفسیر، فصاحت و بلاغت بر می‌شمارند. (کاوه: ۵۱) نخستین نماز جمعه در یزد به امامت وی برگزار شد و همو به مدت چهل سال اقامه نماز جمعه و جماعت مسجد جامع کبیر یزد را برعهده داشت. (مستوفی، ج ۳: ۳۱۴) نیز آمده است که نخستین نماز جمعه شیعیان در شهر یزد در حدود سال‌های ۱۰۴۴ ق اقامه گردیده است و پس از وی در اختیار فرزندان عالم و پارسای او بوده است. (مدرسی، نسل نور: ۱۰۳) و اقامه نماز جمعه در اعقاب وی تا زمان فتح علی شاه قاجار (پادشاهی ۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) باقی مانده بود. (مدرسی، نجوم السرد: ۵۴۵)

در توصیف او آمده است: «پس از تبخّر در علوم اسلامی از جمله فقه، حدیث و تفسیر، زعامت علمی، مرجعیت دینی و صدور فتوا را در یزد بر عهده گرفت و بر کرسی تدریس تکیه زد. جمع زیادی از طلاب در درس حدیث و تفسیر وی شرکت جست و از محضرش بهره‌مند می‌شدند. او مجتهدی بزرگ بود و مسلک اخباری داشت. ملا مقیما در رسایی کلام و صدق گفتار زبانزد خاص و عام بود و دانشمند و مفسری بزرگ، محدثی متبع، عابد، پرهیزکار، خوشنویسی ماهر و از اکابر علمای امامیه به شمار می‌رفت» (مدرسی، ج ۲: ۹۰۲) با تلخیص) و در جای دیگر افزوده شده است: «منابع او را جامع فروع و اصول و مرجع رسیدگی به مشکلات مردم خوانده‌اند». (کاظمینی، ج ۲: ۱۴۷۱).

محمد مفید مستوفی بافقی، که با او معاصر بوده، صفحاتی چند را در مدح و ستایش از جایگاه علمی و دینی او رقم زده است. (بنگرید: مستوفی، همان، ص ۳۱۵-۳۱۰) و کتاب

دانشمندان یزد در ستایش او گفته است: «دینداری و پرهیزکاریش نزد اکابر و اصاغر به سان فروغ آفتاب ظاهر و هویدا و چون آن مزین محراب عبادت به صفت علم و عمل موصوف است و به غایت تقوی و دینداری معروف». (طواری یزدی: ۱۵۵) وی سرانجام بر اثر بروز سانحه‌ای که در روز جمعه در میدان قلعه شهر یزد برایش رخ داد، سه روز بعد از آن در یک شنبه ۲۷ رمضان ۱۰۸۴ قمری در گذشت و پیکرش را در حظیره‌ای حوالی میدان وقت و ساعت یزد، به خاک سپرده شد. (همان: ۳۱۵-۳۱۴). (علی محمد کاوه به نادرست تاریخ در گذشت او را جمعه ۲۵ رمضان آورده است، کاوه، ص ۵۱).

بنا به نوشته مستوفی بافقی، فرزندان او به نام‌های: مولانا کمال الدین محسن، مولانا حسنا (در نسخه تفسیر کتابخانه وزیری، محمد محسن آمده است)، مولانا محمد تقی، مولانا محمد مفید، مولانا محمد مطیعا و مولانا محمد ابراهیم نیز در ردیف عالمان یزد بودند. (مستوفی، همان: ۳۱۲-۳۱۱)

آثار محمد مقیم یزدی

محمد مقیم یزدی در زمان حیات خود آثار ارزشمندی به یادگار نهاد که به برخی از آنها در کتاب جامع مفیدی اشاره شده است (همان: ۳۱۰) و برخی از این آثار هم اکنون در کتابخانه‌های ایران وجود دارد.

۱. اخبار الصادقین = ترجمه من لا یحضر الفقیه، اثر: شیخ ابوجعفر محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه قمی معروف به شیخ صدوق (درایتی، فهرستواره، ج ۱: ۴۱۳) در ۳ جلد.
۲. ترجمه استبصار، اثر: ابوجعفر محمد بن حسن طوسی معروف به شیخ طوسی. (ریحان یزدی، ۶۵۲-۶۵۱).
۳. ترجمه جامع الاخبار، اثر علامه حلّی و یا دیگری. روشن نیست. (مدرّسی، نجوم السرد: ۵۴۶).
۴. ترجمه صلاة الجمعة (درایتی، همان، ج ۷: ۱۶۸).

۵. الحجة فی بیان وجوب صلاة الجمعة (درایتی، همان، ج ۴: ۵۰۱)، تألیف ۱۰۶۳.
۶. سفينة النجاة الموصلة الى النعيم المقيم (درایتی، همان، ج ۶: ۱۶۳)، تألیف ۱۰۷۲.
۷. وسيلة النجاة الرافع للدرجات (درایتی، همان، ج ۱۰: ۱۰۵۶)، تألیف ۱۰۷۷.

تفسیر سفینه النجاه

در میان تفاسیر شیعی سده یازدهم قمری، تفسیر سفینه النجاه الموصلة الى النعيم المقيم معروف به تفسیر سفینه النجاه یا تفسیر ملاّ مقيما از ملاّ محمّد مقيم يزدي، به دلیل سادگی و روانی کلام مورد توجه است و قرار بود نخست به وسیله کتابخانه وزیری در حدود سال ۱۳۵۰ ش (شیروانی، ج ۲: ۶۵۰) و پس از آن به وسیله مرکز پژوهشی میراث مکتوب چاپ شود (بکائی، ج ۱۴: ۶۳۳۹)، اما به دلایلی ناروشن هنوز چاپ نشده است، تا اینکه اخیراً به همت یکی از دوستان آیت الله سید علی محمّد علاقه بند قرار شد بر پایه نسخه به خط ایشان چاپ شده و دردسترس دوستان علوم قرآنی قرار گیرد.

نخستین بار محمّد مفید مستوفی بافقی، صاحب کتاب جامع مفیدی که در تاریخ یزد عصر صفوی است، از این کتاب یاد کرده و نوشته است: «به نکات بدیع و استعارات دقیق نوشته و در میان طوایف انام مشهور گردیده». (مستوفی، همان: ۳۱۰) پس از آن سید علیرضا ریحان یزدی در کتاب خود از آن به عنوان تفسیری بزرگ و بسیار مفید یاد کرد. (ریحان: ۵۶۱) این کتاب «ترجمه و تفسیری است بر آیات کریمه قرآن که بیشتر صبغه روایی دارد و بر اساس ترتیب سوره هاست. روش مفسر بدین صورت بوده که پس از ذکر آیه، به معانی و الفاظ و ترجمه لفظی آن بدون هیچ زیادت و نقصانی پرداخته است؛ سپس شأن نزول آیات، توضیح معانی و استنباط احکام و اصول را پی می گیرد». (کتاب های قرآنی: ۱۲۶) و در توصیف بیشتر آن آمده است: «تفسیر مزجی و مختصری است از قرآن که ذیل هر آیه مفردات لغوی را شرح می دهد و آیه را ترجمه تحت اللفظی نموده پس از آن تفسیر می کند و بیشتر از لحاظ روایت و احادیث اهل بیت علیهم السلام تفسیر را می آورد». (درایتی، فهرستگان، ج ۱۸: ۲۸۶) وی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين. الحمد لله المذكور بكل لسان المشاكلي كل إخوان المعبود في كل مكان تدبر
 ومقدرة الدهور والعالم بما تحته النور وكنه الصدور الذي حار في علمه العالم بكنهه الحكيم
 وتواضع لغزبه العظماء وفان دبعة فضله الكرام وساد عظيم حله الحكما منع الأوهام أن تنال الإحسان
 وتحت العقول أن تتجمل ذاته عزت عن رؤيته غشون التاطنين وكنت عن غبه السن الأسفين الأول فلكني
 ولا قبل له والأخر بعد كلني ولا هديله الألبس الكبرياء بلا تحسد والمتردي للحلالة بلا تميل ذل من معتزله
 وصغر من تلتق ذونه والحمد لله الذي افتتح الحمد لنفسه وختم امر الدنيا والأخرة بالحمد لنفسه والحمد لله
 الذي علم القرآن خلق الإحسان علمه البتة ان كانا منا كما جهدي التي هي أوزم وتعمل ما هو أسلم
 أخرج به من الظلمات إلى النور وجعله موعظة وشفاء لما في الصدور وهدى ورحمة للمؤمنين و
 بشرى وذكره للمؤمنين ومهمنا على كل كتاب أتله ومصدقا على كل شرع أسله وفرقا نادق به
 بين خلافة وحزبه وبيننا نائمين كل شيء من فضله وسننه وأحكامه قرأنا عن باعتردي عني تعلم
 تقون وذكرنا ما يفترب فيه الأمثال للتامل عليهم يتذكرون فتعزبه جلود الذين تحشون بهم و
 طمئن به قلوب الذين إذ أذكر الله وجلت قلوبهم كتاب عزيز لا يأتيه الباطل من بين يديه
 ولا من خلفه تنزيل من حكيم حميد قول فصل وما هو بالهزل تزل به الروح الامين على قلب سديد
 عند العرش المجيد وأشهد الله وهو أقرب الشاهدين وأشهد من خصني من ملائكة التبيين
 وعباده الصالحين من الجنة والناس اجمعين اتي أشهدان لا اله الا الله وحده لا شريك
 له الواحد الذي لا يدخل في عدد والفر الذي لا يقاس بلحد علا عن المشاكلة والمناسة
 وحلام الأراد والضاخبة سبحانه من خالق ما اصنعه وسازن ما اوسعه وقريب ما افعله
 ومجيب ما استجبه وعزيز ما استعجه له المثل الأعلى في السموات والأرض وهو العزيز الحكيم وأشهد
 أن محمداً عبده ورسوله الفضل وشهيد السعدان المؤيد بالنور المضي والهدى والامر
 الرمي قبلة بالادام القافية والزجاجر الناهية والدلائل الهادية التي اوضع برهاها
 وشيخ بيننا في كتاب مهين على كل كتاب جامع لكل رشد وصاب فيه نيا القرون وفصل
 الشنون وفرض الصلوة والصيام والعرفق بين الحلال والحرام فدي لي خير السبيل وشفي من
 هيام الغليل حق على الحق وظهر برهن الباطل وانحسر عليه الصلوة والسلام من الرب الرحيم
 وأشهد أن علياً ولي الله وصي الأوصياء وعماد الأئمة والدا الأئمة الأئمة الأئمة صلوات
 الرحمن وحامل التوابية انتم العظمى وخاسن اهل العباء وتتم الحجة والطي امير المؤمنين
 امام المتقين قائد الغر المحجلين ووارث علم النبيين والمستودع علم الأولين والآخرين
 خاتم المرسلين عليه صلوات الله رب العالمين وان الأئمة الأئمة الأئمة والخلفاء الاحبار
 جهدي سيد اولاده الحسن بن علي ثم اخوه التابع لرضات الله الحسين بن علي ثم العابدين
 علي ثم الباقر محمد ثم جعفر ثم الصادق جعفر ثم الكاظم موسى ثم الرضا علي ثم النبي محمد
 النبي علي ثم الزكي العسكري الحسين ثم الحجة الخلف القائم المنتظر الذي بقائه هبت الدنيا و
 بمنه تزيق الوبري وبوجوده تبنت الارض والسماء بخلاء الارض قسطا وعدلا بعد
 ما ملكت ظلما وجورا وأشهد ان اقولهم حجة وامثالهم رضه وطاعتهم مفروضة ووجههم

ميراث شهاب

تفسير سفينة النجاة زندگي و آثار
 مولانا محمد مقيمى بزدي

سعی نموده با ذکر لغات و ترجمه آیات اگر نیاز باشد به روش تمسک به احادیث و روایات، وگرنه فقط به ترجمه بسنده کند. (حسینی اشکوری، مرکز، ج ۵: ۱۳۷) مقیم یزدی در آغاز، دیباچه‌ای در فضل قرآن و قرآن خوانان و ثواب قرائت آن دارد و در پایان، وصیت‌های حضرت علی (ع) را به فرزندش امام حسن (ع) آورده است.

محمد مقیم یزدی این تفسیر را خود «عین الحیوة موسوم به سفینة النجاة» نام نهاده در عرفه ۱۰۷۲ ق به پایان رسانده (ص ۵۶۹ نسخه وزیری) و در برخی نسخه‌ها نام کامل آن سفینة النجاة الموصلة الی النعیم المقیم آمده و تاکنون چهارده نسخه خطی از آن در کتابخانه‌های ایران شناخته شده است. (درایتی، همان جا: ۲۸۸-۲۸۶) که یک نسخه از آن گویا به خط نویسنده در دهم صفر ۱۰۷۲ ق در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری (مدرسه سپهسالار) قرار دارد. (دانش پژوه، ج ۵: ۱۱۰/منزوی، ج ۱: ۵۱) و سه نسخه به خط فرزندان مقیم یزدی، دو نسخه به خط محمد تقی به تاریخ ۱۰۷۷ قمری در کتابخانه ملی ملک تهران به شماره‌های ۲۱۲ و ۲۱۳ (افشار، ج ۳: ۴۷۰) و یکی هم به خط محمد محسن به تاریخ صفر ۱۰۹۱ ق به شماره ۳۵۳۳ در کتابخانه وزیری یزد وجود دارد. (شیروانی، ج ۵: ۱۶۸۶) یاد آور می‌شود در کتابخانه وزیری جمعاً پنج نسخه از این تفسیر وجود دارد.

شوربختانه در دایرة المعارف تشیع، ذیل مدخل تفسیر و تفاسیر شیعه قرن یازده قمری از این کتاب مهم نامی برده نشده است. و جالب آنکه در کتاب طبقات مفسران شیعه (عقیقی بخشایشی، ج ۳: ۲۶۱-۲۶۰) گردآورنده آن دچار چندین اشتباه آشکار شده است که برای روشنگری درج می‌شود. نخست آنکه: نام کتاب را سفینة النجاة الرافع للدرجات آورده است، یعنی نام دوکتاب از محمد مقیم یزدی به نام‌های سفینة النجاة و وسیلة النجاة الرافع للدرجات را درهم کرده است. دوم آنکه: نوشته است وی در سال ۱۰۹۹ ق زنده بوده است که این تاریخ مربوط به پسرش محمد تقی بوده است. سوم آنکه: نوشته تفسیر به دستور میرزا ابوالمهدی نقیب نوشته شده که این سفارش مربوط به کتاب وسیلة النجاة است. چهارم آنکه: ترجمه مجمع البیان در ده جلد را از آثار محمد مقیم آورده است، در حالی که این کتاب که در

رمضان ۱۰۹۹ ق تألیف شده است از آن محمّد تقی، پسر محمّد مقیم است و در کتابخانه آیت الله مرعشی قم موجود است. (بنگرید: حسینی اشکوری، مرعشی، ج ۱۹: ۲۴۴)

قدیمی ترین نسخه شناخته شده این تفسیر، جلد اول این کتاب به تاریخ جمادی الاول ۱۰۷۰ ق است که در مرکز احیای میراث اسلامی قم قرار دارد. و جلد دوم به تاریخ عرفه ۱۰۷۲ قمری است. (حسینی اشکوری، مرکز، ج ۵: ۱۳۷) و شاید به خط مؤلف باشد. اما اینکه چرا برخلاف روند معمول کتاب‌های تصحیحی، نه قدیمی ترین نسخه ملاک قرار گرفته و نه کامل ترین و نه اینکه با دیگر نسخه‌ها مقابله شده است، می‌باید در ارادت دوستداران آیت الله سید علی محمّد علاقه بند نسبت به ایشان جست که دوست داشتند تفسیر مقیمای یزدی را به خط ایشان چاپ و پنخس کنند و لاغیر. با این وجود هنوز جای کار برای پژوهندگان بعدی وجود دارد که بر مبنای اصول تصحیح نسخه‌ها نسبت به چاپ متن کامل این تفسیر اقدام کنند، زیرا تفسیری که اینک چاپ می‌شود، فاقد سوره‌های نساء تا کهف است. ولی ناشر متن حروفی آن را در پایان کتاب آورده است.

نسخه شناسی

عین الحیوة موسوم به سفینة النجاة، نسخه خطی کتابخانه وزیری یزد به شماره ۲۶۷۲ (شماره عمومی ۱۸۰۵۰)، نستعلیق سید علی محمّد علاقه بند در ۱۱ جمادی الاول ۱۳۸۶ ق به سفارش حجّت الاسلام سید علی محمّد وزیری، بانی کتابخانه وزیری یزد (از سوره نساء تا سوره کهف را ندارد)، کاغذ فرنگی، ۲۲۱+۵۷۹ صفحه، (دو جلد در یک مجلد) ۳۶ سطری، جلد مقوایی، ۲۱*۳۵ سانتی متر. اهدایی حجّت الاسلام وزیری.

آغاز: بسملة الحدلله المذكور بكلّ لسان المشکور علی کلّ احسان المعبود.

انجام موجود: بدرستی که روزه آن سپری است از آتش دوزخ.

جلد اول روشن نیست بر پایه چه نسخه‌ای است، اما جلد دوم بر پایه نسخه متعلق به کتابخانه شخصی آیت الله حاج سید جواد حیدری کتابت شده و مشخصات آن به قرار زیر است:

از سورهٔ مریم تا آخر قرآن. نستعلیق عبدالرسول حسینی در ۱۳۱۹ ق. این عبارت و تاریخ با مداد نوشته شده و تاریخ تحریر باید از این قدیمی تر باشد. ۲۸۵ ص.

زندگی نامهٔ آیت الله سید علی محمد علاقه بند

ایشان از روحانیان وارسته یزد بوده که مردم یزد بدیشان ارادتی تام دارند و از برای دست یابی به استخاره‌ای ایشان راهی دور و دراز را می‌پیمایند. در سال ۱۳۸۹ ش مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما واقع در قم، کتابچهٔ مختصری در شرح احوال ایشان تحت عنوان: حیات نیکان به قلم خانم معصومهٔ میرابوطالبی نوشته است که به هیچ وجه گویای زندگانی سراسر معنویت این روحانی نیست. در اینجا به نقل نوشتار کتاب مفاخر یزد در باره زندگی نامهٔ ایشان مبادرت می‌شود:

«آیت الله سید علی محمد علاقه بند، فرزند سید ابوالحسن از عالمان دینی یزد در سدهٔ ۱۴ شمسی، در سال ۱۳۰۶ ش در یزد متولد شد. پس از فراگیری مقدمات، مدارج عالی علمی را نزد حضرات آیات: حاج شیخ غلامرضا فقیه خراسانی، سید علی محمد کازرونی و شیخ احمد علومی طی کرد و به کسب اجازه اجتهاد از آقایان علومی و کازرونی نائل آمد. سپس در سفر حج، مدتی در نجف توقف کرد و از محضر عالمان آن دیار بهره برد. وی در این دوران از آقا سید عبدالهادی شیرازی اجازهٔ امور حسبیه و اخذ وجوه شرعی دریافت کرد. او هم چنین دارای اجازهٔ استخاره از سید محمود مدرّسی طباطبایی است. آیت الله علاقه بند آن گاه در حوزهٔ علمیّه یزد به تدریس مقدمات، منطق، فقه و اصول و دوره عالی حکمت پرداخت و شاگردان بسیاری تربیت کرد که بسیاری از آن‌ها در حال حاضر از چهره‌های موفّق حوزه‌های علمیّه کشور به شمار می‌روند ... وی همچنین در مدارس تعلیمات اسلامی، تدریس علوم اسلامی را بر عهده داشت. آیت الله علاقه بند، عالمی وارسته و پرهیز کار و مورد توجه علما و مردم است و در حال حاضر امامت جماعت چند مسجد از جمله مسجد امیر چقماق را بر عهده دارد.» (مدرّسی، مفاخر یزد، ج ۱: ۴۹۱-۴۹۰)

۱. آقا بزرگ تهرانی، محمّد محسن: الذریعه الی تصانیف الشّیعه، بیروت: دارالضواء، چاپ دوم، بی تا، ج ۱۵.
۲. افشار، ایرج و دیگران، فهرست کتاب‌های خطّی کتابخانه ملّی ملک، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۶۱، ج ۳.
۳. بکائی، محمّد حسن، کتابنامه بزرگ قرآن کریم، تهران: قبله، بی تا، ج ۱۴.
۴. حسینی اشکوری، احمد: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۳۶۹، ج ۱۹.
۵. ———، فهرست نسخه‌های خطّی مرکز احیای میراث اسلامی، قم: مرکز احیای میراث اسلامی، ۱۳۸۲، ج ۵.
۶. دانش پڑوه، محمّد تقی و علی نقی منزوی، فهرست کتب خطّی کتابخانه سپهسالار، تهران: بی تا، ۱۳۵۶، ج ۵.
۷. درایتی، مصطفی، فهرستگان نسخه‌های خطّی ایران (فنخا)، تهران: کتابخانه ملّی ایران، ۱۳۹۱، ج ۱۸.
۸. ———، فهرستواره دست نوشت های ایران (دنا)، تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹ (دوره).
۹. ریحان یزدی، علیرضا، آینه دانشوران، به کوشش: ناصر باقری بیدهندی، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ویرایش سوم، ۱۳۷۲.
۱۰. شیروانی، محمّد، فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه وزیری یزد، تهران: انجمن آثار ملّی، ۱۳۵۰-۱۳۵۸، ج ۵-۲.
۱۱. طوّاری یزدی، عبّاس، دانشمندان یزد، نسخه خطّی کتابخانه وزیری یزد، شماره ۴۳۱۶، محرّم ۱۴۱۸ ق.

۱۲. عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، طبقات مفسران شیعه، قم: نوید اسلام، ۱۳۷۳، ج ۳.
۱۳. کاظمینی، محمد و سید محمد کاظم مدرّسی، دانشنامه مشاهیر یزد، یزد: ریحانة الرسول یزد، ویرایش دوم ۱۳۸۲، ج ۲.
۱۴. کاوه، علی محمد، «تاریخچه خط و شرح حال خطاطان» در کتاب: مروارید کویر، یزد: استانداری یزد، ۱۳۵۳.
۱۵. «کتاب‌های قرآنی که در آستانه نشر قرار دارند»، مجله وقف، میراث جاویدان، س ۴، ش ۲ (تابستان ۱۳۷۵).
۱۶. مدبری، محمود، فرهنگ کتاب‌های فارسی، تهران: ویس، ۱۳۶۴، ج ۱.
۱۷. مدرّسی، سید محمد کاظم، نسل نور، یزد: نیکوروش، ۱۳۷۸.
۱۸. مدرّسی یزدی، سید جواد، نجوم السرد بذکر علمای یزد، به کوشش: سید محمد حسین مدرّسی، یزد، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی یزد و وصال، [چاپ دوم]، ۱۳۸۸.
۱۹. مستوفی بافقی، محمد مفید، جامع مفیدی، به کوشش: ایرج افشار، تهران: اساطیر، چاپ دوم، ۱۳۸۵، ج ۳.
۲۰. مقیم یزدی، محمد، سفینه النجاة، نسخه خطی کتابخانه وزیر یزد، شماره ۲۶۷۲، تحریر ۱۳۸۶ ق.
۲۱. ———، سفینه النجاة، نسخه خطی کتابخانه خصوصی آیت الله حاج سید جواد حیدری، بی تا.
۲۲. منزوی، احمد، فهرست نسخه‌های خطی فارسی، تهران: مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای، ۱۳۴۸، ج ۱.
۲۳. میر ابوطالبی، معصومه، آیت الله سید محمدعلی علاقه بند، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۹.